

جستاری بر سبک زندگی حضرت فاطمه (س) با تأکید بر بند هفتم بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی

محمد علی نجفی *

چکیده

مفهوم سبک زندگی از جمله مفاهیم علوم اجتماعی است که در دهه ای اخیر بسیار مورد توجه عالمان اجتماعی و مدیران فرهنگی قرار گرفته است؛ سبک زندگی معنایی است که از بهم تنیدگی، پیوند و شبکه ی بودن عوامل متعددی که در شیوه های زندگی یا اقلیم های زیستن انسان تأثیر می گذارند، به وجود آمده است. باید این نظریه انتقادی رهبر معظم انقلاب را درک کنیم که مواجهه تمدن ایرانی- اسلامی با فرهنگ غرب که امروزه بر تمام جهان سیطره یافته است سبب تحولات بسیاری در تمامی شئون جامعه ایرانی شده است و چرایی که ایشان مطرح می کنند نیاز به ریشه یابی معرفتی دارند. حال در این مقاله به دنبال آن هستیم که از منظر علم جامعه شناسی سبک زندگی حضرت زهرا (سلام الله علیها) را به عنوان یک الگوی تام در تمامی عرصه های زندگی برای جامعه زنان امروزی با تأکید بر بند هفتم بیانیه گام دوم انقلاب که توسط امام خامنه ای (مدظله) طرح گردیده واکاوی کرده و به این پرسش پاسخ دهیم که مهم ترین ابعاد الگویی سبک زندگی حضرت زهرا (سلام الله علیها) برای زنان امروزی چیست؟ روش مورد استفاده در این تحقیق، روش توصیفی- تحلیلی است. تکنیک های جمع آوری در این تحقیق نیز کتابخانه ای و اسنادی است که با مراجعه به کتابخانه و رجوع به اسناد، مدارک، نشریات، مجلات و مقالات معتبر تخصصی استفاده شده است. نتایج نشان می دهد که مهم ترین ابعاد الگویی سبک زندگی را با نگاه به سیره فاطمی به سه دسته؛ نظام ارزشی، مسئولیت مادری و مسئولیت اجتماعی تقسیم بندی نمود.

واژگان کلیدی: سبک زندگی، جامعه شناسی، الگو، سیره فاطمی، نظریه انتقادی.

۱. بیان مسئله

مفهوم سبک زندگی^۱ از جمله مفاهیم علوم اجتماعی و علم جامعه‌شناسی^۲ است که در دهه ای اخیر بسیار مورد توجه عالمان اجتماعی و مدیران فرهنگی قرار گرفته است؛ سبک زندگی معنایی است که از بهم تنیدگی، پیوند و شبکه‌ی بودن عوامل متعددی که در شیوه‌های زندگی یا اقلیم‌های زیستن انسان تأثیر می‌گذارند به وجود آمده است. سرمایه اجتماعی^۳ و سبک زندگی رابطه‌ای متقابل دارند و می‌توان از این منظر که چگونه داشتن سبک‌های زندگی مختلف می‌تواند به ایجاد سرمایه اجتماعی منتهی شود، به مسئله نگاه کرد. (الفت و سالمی، ۱۳۹۱: ۳۳-۳۴) تقریباً در اکثر تعاریف می‌توان دو مفهوم را یافت که در تعریف سبک زندگی در نظر گرفته شده است و در واقع هر دو مفهوم هم به واژه سبک بر می‌گردد؛ مفهوم جامعیت و مفهوم تمایز. به این معنی که سبک زندگی حاکی از مجموعه عوامل و عناصری است که کم و بیش به طور نظام‌مند با هم ارتباط داشته و یک شاکله کلی فرهنگی و اجتماعی را پدید می‌آورند. همین پیوستگی و اتحاد این کل را از کل‌های دیگر متمایز می‌سازد. وجود کلماتی همچون الگو، نظام‌مندی، کلیت و هویت در بیانات اخیر رهبر فرزانه انقلاب نیز حاکی از همین مطلب است و به همین دلیل است که امروزه از دو مدل و الگو^۴ متمایز سبک زندگی اسلامی و غربی سخن می‌گوییم. در کل سبک زندگی هر فرد عبارتست از چارچوب شناختی که در آن فرد رفتارهای خاصی را انتخاب می‌کند. این رفتارها به فرد کمک می‌کند تا با زندگی کنار بیاید. (شیلینگ؛ ۱۰۰، ۱۳۸۲) در بند هفتم بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی آمده است:

((تلاش غرب در ترویج سبک زندگی غربی در ایران، زیانهای بی‌جبران اخلاقی و اقتصادی و دینی و سیاسی به کشور و ملت ما زده است؛ مقابله با آن، جهادی همه‌جانبه و هوشمندانه می‌طلبد که باز چشم امید در آن به شما جوانها است.))^۵

از آنجایی که جامعه ایران یک جامعه دین دار، دین‌محور و خدامحور است و در آن پایداری به دین و خدا تا حدود زیادی یافت می‌شود. با ورود نگرش‌ها و اندیشه‌های غربی و جلوه‌های مدرنیته توسط افرادی چون میرزا ملکم خان، میرزا آقاخان نوری و آخوندزاده که از پیشروان

^۱ Life Style.

^۲ Sociology.

^۳ Social capital.

^۴ pattern.

^۵ KHAMENEI.IR.

آشنایی با تجدد بودند این تضاد و چالش بین این دو فرهنگ کاملاً متفاوت، بروز پیدا کرد. عده‌ای نیز که به جریان روشنفکری غیردینی شهرت یافتند با نام پیشرفت و توسعه و نفی عقب‌ماندگی تاریخی سعی در القای اندیشه غربی و تجدد حاصل از رشد و گسترش بینش غربی کردند. باید این نظریه انتقادی رهبر معظم انقلاب را درک کنیم که مواجهه تمدن ایرانی-اسلامی با فرهنگ غرب که امروزه بر تمام جهان سیطره یافته است سبب تحولات بسیاری در تمامی شئون جامعه ایرانی شده است و چراهایی که ایشان مطرح می‌کنند نیاز به ریشه‌یابی معرفتی دارند.

از مسائل مهم جامعه امروزی ما، بحث تهاجم فرهنگی است به خصوص این تهاجم فرهنگی حمله به جایگاه مؤثر و ویژه زنان جامعه می‌باشد که تمام تلاش دشمن قسم‌خورده اسلام از بین بردن حجاب و عفاف زنان است. (خان شیر و سالاری، ۱۳۹۶: ۱) یکی از ابعاد حوزه مطالعاتی و پژوهشی سبک زندگی، معطوف به بررسی الگوها، مراجع یا انواع سبک‌های زندگی رایج است که معمولاً منجر به معرفی تیپ‌های مختلف سبک زندگی یا سنخ‌شناسی الگوهای سبک زندگی در گروه‌ها و جامعه می‌شود. (قهرمانی نژاد، ۱۳۹۴: ۲۲۰) از جمله الگوهای مهم و نافذ که در زمره الگوی سنتی قرار می‌گیرد، سبک زندگی دینی و مذهبی است که به سبب قوت حضور دین در جامعه ایران، از جایگاه مهمی برخوردار است. به عبارتی ورود به این بحث با این پیش‌فرض است که ((الگوی زندگی فاطمی)) می‌تواند در عصر حاضر مورد توجه قرار گیرد. اهم دلایل آن عبارتند از:

- به دلیل اقتضات و نیازهای جاری، این الگو می‌تواند در جامعه شیعی و مذهبی مورد استقبال جامع ایرانیان معتقد به اسلام ناب که در آموزه‌های علوی و فاطمی یافت می‌شود، قرار گیرد.
- احتمال نفوذ و اثرگذاری این الگو در جامعه ایرانی به نحو جدی وجود دارد.
- این الگو جامع بوده و می‌تواند تمامی ابعاد سبک زندگی را پوشش دهد. ارائه یک بحث جدی ولی مختصر از دیدگاه دینی در خصوص اینکه از نگاه حاکمیتی (نظام جمهوری اسلامی) و نیز فقهی-کلامی، نظام سیاسی می‌تواند و باید در حوزه فرهنگ و آداب و رسوم و رفتارهای اجتماعی-فرهنگی ملاحظه و سیاست‌گذاری کند. (همان، ۲۲۱)
- بنابراین توجه به دریافت این الگوها از آموزه‌های پیامبر اکرم (ص) و اهل بیت طاهرشان مسئله‌ای روشن و غیرقابل خدشه است و از این منظر، دریافت این الگوها در زندگی حضرت زهرا (سلام‌الله علیها) اهمیت می‌یابد. حال در این مقاله به دنبال آن هستیم که از منظر علم جامعه‌شناسی سبک زندگی حضرت زهرا (سلام‌الله علیها) را به عنوان یک الگوی تام در تمامی عرصه‌های زندگی

برای جامعه واکاوی کرده و به این پرسش پاسخ دهیم که مهم‌ترین ابعاد الگویی سبک زندگی حضرت زهرا (سلام‌الله‌علیها) برای زنان امروزی چیست؟

۲. ادبیات پژوهش

۱.۲. تعریف مفهوم

سبک زندگی اصطلاحی است که در فرهنگ سنتی کاربرد چندانی ندارد چون ملازم با نوعی انتخاب از میان تعداد کثیری از امکان‌های موجود است. پس از جنگ جهانی دوم، رشد اقتصادی و ماشینی شدن کار، جامعه‌ای را در غرب پدید آورد که تمایزات سنتی تا اندازه‌ای در آن محو شدند، بدین معنا که هر فرد از طریق تنوعی که در انتخاب شغل، محل زندگی، آرایش، پوشاک خود و... در پیش می‌گرفت خود را از دیگران متمایز می‌کرد از این زمان بود که مفهوم سبک زندگی در معنی جدید آن مطرح شد. سبک زندگی الگویی برای کنش است که مردم را از هم متمایز می‌کند تا آنچه را مردم انجام می‌دهند و چرایی آن را و معنایی که برای آنها و دیگران دارند درک کنیم. (چنی؛ ۱۳۸۲؛ به نقل از ازکیا؛ ۱۳۸۸، ۲۴۵) برخی تعاریف سبک زندگی را از جنس رفتار دانسته و نگرش‌ها و باورها را در آن دخیل نمی‌دانند (رویگرد جامعه‌شناسانه) و برخی دیگر تعاریفی هستند که ارزشها و نگرش‌ها را بخش مهمی از سبک زندگی می‌دانند. (رویگرد روانشناسانه) (قماشچی و معرف، ۱۳۹۵؛ ۹۶) اصطلاح سبک زندگی از دو واژه *Life* و *Style* تشکیل شده است. معنای واژه زندگی تا حدودی روشن است؛ اما مفهوم سبک (نوع یا روش) نیاز به توضیح دارد. در تعریف آن چنین آمده است: ((شکل دادن یا طراحی چیزی (نظیر؛ موی سر، اسباب یا وسایل) تا بدین شیوه، جالب و جذاب به نظر آید. به عبارتی کیفیت برتر در ظاهر، طراحی یا رفتار.)) (کمبریج، ۲۰۰۶) آلفرد آدلر^۱ از این مفهوم برای اشاره به حال و هوای زندگی فرد استفاده می‌کند. سبک زندگی هدف فرد، خودپنداره، احساس‌های فرد نسبت به دیگران و نگرش فرد نسبت به دنیا را شامل می‌شود. (فیست و فیست، ۱۳۸۷؛ ۹۷) همچنین الگویی است برآمده از ارزشها و باورهای مشترک یک گروه یا جامعه که به صورت رفتارهای مشترک ظاهر می‌شود. (مهدوی کنی، ۱۳۸۸؛ ۵۱) آرو و ونزل^۲ آن را الگوی ثابتی از رفتار، عادات، ارزشها و نگرش‌ها می‌دانند که ویژگی و خصوصیت گروه‌ها قلمداد می‌شوند. (باینگانی و دیگران، ۱۳۹۲؛ ۶۳) لیزر^۳

۱. Alfred Adler

۲. Aro&Wenzel

۳. Laser

(۱۹۶۳) سبک زندگی را بر اساس الگوی خرید کالا تعریف می‌کند. به نظر وی سبک زندگی فرد نشان‌دهنده شیوه زندگی متمایز جامعه یا گروه اجتماعی و نشان‌دهنده شیوه‌ای است که مصرف‌کننده در آن خرید می‌کند و شیوه‌ای که کالایی خریداری شده مصرف می‌شود، بازتاب دهنده سبک زندگی مصرف‌کننده در جامعه است. (خوشنویس، ۱۳۸۹: ۱۰) مک کی^۱ سبک زندگی را برآمده از ارزشها و باورهای مشترک یک گروه و جامعه می‌داند که به صورت رفتارهای مشترک ظاهر می‌شود. (الفت و سالمی، ۱۳۹۱: ۲۰) سازمان بهداشت جهانی^۲ سبک زندگی را این گونه تعریف می‌کند: روش زندگی مردم و بازتابی کامل از ارزش‌های اجتماعی، طرز برخورد و فعالیت‌ها اشاره دارد. همچنین ترکیبی از الگوهای رفتاری و عادات فردی در سراسر زندگی (فعالیت‌های بدنی، تغذیه و...) است که در پی فرایند جامعه‌پذیری به وجود آمده است. (قاسمی پاکرو، ۱۳۹۰: ۱)

۳. روش‌شناسی تحقیق

روش مورد استفاده در این تحقیق روش توصیفی-تحلیلی است؛ یعنی محقق علاوه بر توصیف و تشریح مسئله مورد نظر به تجزیه و تحلیل آن مسئله نیز می‌پردازد. تکنیک‌های جمع‌آوری در این تحقیق نیز کتابخانه‌ای و اسنادی است که با مراجعه به کتابخانه و رجوع به اسناد، مدارک، نشریات، مجلات و مقالات معتبر تخصصی استفاده شده است.

۴. مروری بر پیشینه تحقیق

بسیاری از محققان به بررسی موضوع سبک زندگی اسلامی خاصه الگوی سبک زندگی حضرت فاطمه (سلام‌الله علیها) در چند سال اخیر، به ویژه پس از طرح آن توسط مقام معظم رهبری بسیار توجه کرده‌اند و پژوهش‌های فراوانی نیز در این باره انجام داده‌اند که در ذیل به مواردی اشاره خواهیم کرد:

*خان شیر و سالاری (۱۳۹۶) در مقاله‌ای با عنوان: ((حضرت زهرا (سلام‌الله علیها) الگوی برای زنان و دختران جامعه امروزی)) با توجه به افزایش آمار طلاق، ایشان را به عنوان یک الگوی خوب برای جامعه معاصر معرفی می‌کنند. لذا زندگی حضرت زهرا (سلام‌الله علیها) و خصوصیات فردی و اجتماعی این بانوی بزرگ اسلام را مورد بررسی قرار می‌دهند.

1. Makee

2. World Health Organization

*معارف و قماشچی (۱۳۹۵) در پژوهشی با عنوان؛ (عوامل آرامش خانواده در سبک زندگی علی (علیه‌السلام) و حضرت فاطمه (سلام‌الله علیها)) مؤلفه‌های آرامش خانوادگی را احصاء و تبیین کردند. به نظر آنها از نگاه قرآن دو مؤلفه کلان آرامش و مودت ارکان اساسی یک خانواده مستحکم هستند و بر همین مبنا مصادیق و زیر مؤلفه‌های مربوط به آرامش در زندگی خانوادگی حضرت علی (سلام‌الله علیها) و حضرت فاطمه (سلام‌الله علیها) استخراج و تشریح شده است.

*عبدالکریم بهجت پور (۱۳۹۴) در اثری با عنوان؛ ((سبک زندگی فاطمی)) معتقد است علی رغم عمر کوتاه ایشان، یکی از مناسب‌ترین سبک‌های زندگی را برای الگو شدن ارائه فرمودند تا ظرفیت‌های انبوه زندگی دینی در پرتو قرآن، سنت و درون مایه‌های شخصیتی خود را آشکار ساختند. آن حضرت در ابعاد و ساحت‌های مختلف اعم از فردی، خانوادگی، اجتماعی و سیاسی مبتنی بر اصیل‌ترین باورها و ارزش‌ها را از خود بروز داده‌اند.

*قهرمانی نژاد شایق (۱۳۹۴) در مقاله‌ی دیگر با عنوان: ((زندگی و سیره حضرت زهرا (سلام‌الله علیها) به عنوان الگوی سبک زندگی دینی)) مهم‌ترین زوایای زندگی حضرت زهرا (سلام‌الله علیها) را به عنوان یک الگوی دینی در جامعه اسلامی ایران مورد بررسی قرار می‌دهد و سبک زندگی اسلامی را در ابعاد مختلف تربیتی، اجتماعی، رفتارهای فردی و بازتاب‌های مختلف آن را با بررسی برهه‌های مختلف زندگی آن حضرت به دست می‌آورد.

۵. نظریه‌های سبک زندگی

با توجه به تنوع رویکردهای موجود به سبک زندگی مرور برخی از مهم‌ترین چارچوب‌های مفهومی مذکور به تصریح فضای مفهومی سبک زندگی و شناخت مؤلفه‌های آن کمک خواهد کرد: اولین تأکید مستقیم بر سبک زندگی با انگیزه جامعه‌شناختی در کار تورشتاین و بلن^۱ مشاهده می‌شود. به نظر وی به واسطه سبک زندگی افراد در فضای رقابتی با به نمایش گذاشتن ثروت خود از طریق مصرف تجملی و حضور در فعالیت‌های فراغتی می‌کوشند پایگاه والایشان را به گونه‌ای نمادین تعیین کنند. (کوزر، ۱۳۸۲: ۳۶۲)

۱.۵. گنورگزیمل^۲: زیمل سبک زندگی را تجسم تلاش انسان می‌داند برای یافتن ارزش‌های بنیادی یا به تعبیری فردیت برتر خود در فرهنگ عینی‌اش و شناساندن آن به دیگران، یعنی انسان برای معنای مورد نظر خود (فردیت برتر) شکل‌های رفتاری را برمی‌گزیند. زیمل چنین

^۱ Treshwane Veblen.

^۲ George Zeeml.

گزینشی را ((سلیقه))^۱ و این اشکال به هم مرتبط را ((سبک زندگی)) می‌نامد. در نتیجه وی، در عین پذیرش تمایز میان صورت‌ها (رفتارهای محتمل در چارچوب عینیت فرهنگی) و معنا (فردیت برتر) صورت‌های برگزیده و نحوه چینش آنها را که همان سبک باشد، در ارتباط با معنا می‌بیند. (کوهی و دیگران، ۲۰۸:۱۳۹۴)

۲.۵. پیر بوردیو^۲: بوردیو، برحسب اینکه انسان‌ها و گروه‌ها چگونه و چقدر زمان، صرف رفتارهای مصرفی می‌کنند سبک‌های زندگی را مورد مطالعه قرار می‌دهد تا بدین ترتیب میان گروه‌ها مرزهای نمادین ایجاد شود. در تحلیل بوردیو از سبک زندگی نظام قشربندی و موقعیت اجتماعی بازیگران صحنه اجتماعی از اهمیت بالایی برخوردار است. او در تحلیل سبک زندگی به مفاهیم میدان، سرمایه، منش یا ریختار و سلیقه اشاره می‌کند. میدان به محل رقابت بر سر منافع و منابع معین است. (همان، ۱۲۱) ریختار در بردارنده خلق و خواهی خاصی است که تعامل آنها با محیط، رفتار را شکل می‌دهد. سلیقه به طور پیوسته ضرورت‌ها را به استراتژی‌ها یا اولویت‌ها تبدیل می‌کند و بدون هیچ‌گونه جبر مکانیکی، مجموعه انتخاب‌های سازنده سبک‌های زندگی را به بار می‌آورد، انتخاب‌هایی که معنا و ارزش خود را از موقعیت و جایگاهی که در نظام تقابل‌ها و همبستگی‌ها دارند، اخذ می‌کنند. (بوردیو، ۱۳۹۰:۲۴۵) از نظر وی هرگاه موقعیت اجتماعی افراد دچار تغییر شود، سلیقه نیز تغییر می‌کند. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که از نظر بوردیو سبک زندگی افراد نتیجه موقعیت اجتماعی آنان است.

۳.۵. دیوید چانی^۳: چانی نیز بر این باور است که سبک زندگی شکل اجتماعی جدیدی بوده که نشانگر اولیه هویت هر فرد است. وی بر این باور است که سبک زندگی حساسیت‌هایی هستند که در اهمیت‌های اخلاقی، معنوی یا زیبایی‌شناختی نفوذ می‌کنند. وی معتقد است برای افراد و گروه‌هایی که توسط راه‌های سنتی‌تر زندگی در شرایط جدید دچار فقدان دوام و ثبات می‌شوند، ساختن سبک‌های زندگی می‌تواند به عنوان ابزاری مهم برای مقابله با تغییرات اجتماعی کاربرد داشته باشد. این سبک‌ها واکنشی رفتاری با پاسخ‌های کارکردی به مدرنیته است. از نظر او افرادی که در جوامع مدرن زندگی می‌کنند از مفهوم سبک زندگی جهت توصیف

1 . taste

2 . Pierre Bourdieu

3 . David Chanie

اعمال خود و سایرین استفاده می‌کنند؛ سبک زندگی الگوهایی از کنش هستند که افراد را از یکدیگر متمایز می‌کنند. (چانی، ۱۳۷۸: ۴) بنابراین دیوید چانی به کارکرد هویت بخشی سبک زندگی نیز اشاره می‌کند.

۴.۵. آنتونی گیدنز^۱: گیدنز، در بحث از سیاست زندگی به سبک زندگی نیز می‌پردازد. سیاست، فرصت‌های زندگی نیست؛ سیاست زندگی، سبک زندگی است. به زعم وی، عنصر محوری و گریز ناپذیر سبک زندگی انتخاب است. در سطح خرد یکی از مؤلفه‌های اساسی زندگی روزمره همان انتخاب‌هایی است که به طور عادی به عملی آوریم (گیدنز، ۱۳۸۵: ۱۱۹) سبک زندگی را می‌توان به مجموعه‌ای کم و بیش جامع از عملکردها تعبیر کرد که فرد آنها را به کار می‌گیرد چون نه فقط نیازهای جاری او را برمی‌آورند بلکه روایت خاصی را هم که وی برای هویت شخصی خود برگزیده است در برابر دیگران مجسم می‌کند. (همان، ۱۲۰) گیدنز برای فهم بیشتر سبک زندگی از مفهوم عاملیت و ساختار کمک می‌گیرد: ساختار و عاملیت دو مقوله جدا از هم نیستند و به یکدیگر وابسته‌اند؛ زیرا ساختارها هم هدف وهم نتیجه کنش‌ها هستند، آنها شامل قلمروهای دوگانه هستند. ساختارها در یک زمان هم عینی (محدود کننده) و هم ذهنی (توانا ساز) می‌باشند. سبک‌های زندگی هم با یک ماهیت دوگانه در دیدگاه گیدنز به تصویر کشیده شده‌اند. سبک‌های زندگی الگوهای رفتاری هستند که با ارزشها و باورها همراه‌اند و از طریق بازخورد عاملان اجتماعی که آنها را بازتولید و انتقال می‌دهند و همچنین از طریق مردمی که آنها را عملیاتی می‌کنند؛ بازتولید می‌شوند. (میری پور فرد، ۱۳۹۳: ۱۵)

برای فهم سبک زندگی فاطمی از آراء گیدنز در این مقاله بیشتر سود جستیم به نظر گیدنز هر جامعه‌ای می‌تواند سبک زندگی خاص خود را داشته باشد و همه سنتها در حقیقت انتخاب‌های میان انبوهی از الگوهای رفتاری ممکن است. هر جامعه‌ای می‌تواند زمانی ثمره و نتیجه جهان‌بینی و ایدئولوژی خود را به دیگران نشان دهد که سبک زندگی او متناسب با باورها و ارزش‌هایش شکل گرفته باشد. بر این اساس سبک زندگی که متناسب با باورها و ارزش‌های جامعه ایرانی باشد، سبک زندگی دینی است؛ زیرا دین در فرهنگ کشور ایران نقش پر رنگی دارد.

^۱ Anthony Giddens.

۶. یافته‌های تحقیق

سبک زندگی از دیدگاه اسلام، به مجموعه‌ای از موضوعات مورد قبول اسلام در عرصه زندگی اشاره دارد که بر اساس آن، معیار رفتار ما باید مبتنی بر اسلام و آموزه‌های اسلامی باشد. خدامحوری و حاکمیت ارزش‌های اسلامی در زندگی از مهم‌ترین معیارهای سبک زندگی مورد تأیید اسلام است؛ در واقع در سبک زندگی حضرت فاطمه (سلام‌الله علیها) زندگی فردی و اجتماعی افراد مبتنی بر اسلام و رهنمودهای قرآنی است. اسلام با احکام جاودانه خود، سبکی آرمانی و در عین حال واقع‌گرایانه را پیشنهاد کرده است که مبتنی بر نگرشی متعالی به هستی و انسان است. در این سبک زندگی رعایت آموزه‌های دینی، رهایی از سبک زندگی غیر اسلامی و دستیابی به حیات طیبه است. بر همین اساس می‌توان مهم‌ترین اصول و مؤلفه‌های سبک زندگی حضرت فاطمه (سلام‌الله علیها) را با تأکید بر بند هفتم بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی این‌گونه تقسیم‌بندی نمود:

۱.۶. گام اول؛ نظام ارزشی

ارزشها و تحول ارزشی عمال مهمی است که مورد توجه اندیشمندان اجتماعی حوزه سبک زندگی قرار گرفته است. بسیاری از محققان ارزشها را اصلی‌ترین منبع شکل‌گیری سبک زندگی دانسته و تأکید دارند که شناخت ساختار ارزش‌های فرد، اصلی‌ترین وظیفه برای درک سبک زندگی افراد است. موافقان این نظر معتقدند که ارزش‌های فعلی فرد تعیین‌کننده سبک زندگی اوست. از طرفی دیگر، بروز برخی سبک‌های زندگی نیز حاصل تحول ارزشی در جامعه و تلاش افراد برای وفق دادن خود با نظام ارزشی جدید دانسته می‌شود. (الفت و سالمی، ۱۳۹۱: ۳۲) در این جا به برخی از مهم‌ترین این اصول اخلاقی و ارزشی از منظر حضرت زهرا (سلام‌الله علیها) اشاره می‌کنیم:

۱.۱.۶. سادگی و پوشش

حضرت فاطمه (سلام‌الله علیها) دو ویژگی سادگی و پوشانندگی را در پوشیدن لباس رعایت می‌کردند. وصله‌های چادر فاطمه (سلام‌الله علیها) که سبب اظهار شگفتی سلمان فارسی شد (ابن طاووس، ۱۴۱۴: ۲۷۵) و بلندی و پوشاننده بودن چادر حضرت هنگام رفتن به مسجد برای احتجاج با ابوبکر (مغربی، ۱۳۸۳: ۳، ۳۴) نمونه‌هایی از سیره حضرت در پوشش و لباس است.

۲.۱.۶. قناعت

هرگاه مستمندی به در خانه فاطمه (سلام‌الله علیها) می‌رفت، آن حضرت نیاز او را تا حد امکان بر طرف می‌کرد، تا جایی که قرص نان قوت خود و خانواده‌اش را می‌بخشید و خود گرسنه

می‌ماند. مرحوم مجلسی از جابر بن عبدالله نقل می‌کند گفت: یا رسول الله (ص) بر فاطمه (سلام الله علیها) وارد شدیم؛ صورتش زرد بود. پیامبر (ص) پرسید: چرا صورتت زرد است؟ گفت: ای رسول خدا از گرسنگی. پیامبر (ص) فرمود: بار خدا گرسنگی او را رفع کن و سختی آن را از او بگیر. جابر گفت به خدا قسم بعد از دعا، صورت فاطمه (سلام الله علیها) قرمز شد و بعد از آن روز گرسنه نشد. (مجلسی، ۱۴۰۳: ۶۲)

۳.۱.۶. انفاق

ایشان، همسر و فرزندان به فقرا کمک شایانی می‌کردند، چه از انفاق لباس نو در شب عروسی، چه از انفاق به پیرمرد نا دار یا انفاق گردنبد هدایی حمزه عموی پیامبر (قزوینی، بیتا: ۲۰۱) و چه از ماجرای نذر برای بیماری حسنین و انفاق افطار به مسکین، اسیر و یتیم و نزول هفده آیه از سوره هل اتی (فخر رازی، ۴۴: ۲۷۶) و چه تقسیم عوائد فدک میان نیازمندان، چه از بنی‌هاشم و چه از سایر مسلمانان (ابن شهر آشوب، ۱۳۷۶: ۱۲۳) در همه جا یار و یاور مسلمانان بودند و همه اینها جز مؤلفه‌های مهمی در همیاری جامعه و ایجاد فضایی امنیت و آرامش روحی و اخلاقی در جامعه محسوب می‌شد که با بررسی شرایط آن ایام و وضعیت اجتماعی عرب جاهلیت قابل توجه است.

۴.۱.۶. عبادت

ما دو نوع عبادت را در زندگی حضرت می‌بینیم؛ عبادت‌هایی مثل نماز که نیاز به فراغت از امور زندگی داشت و نمازهای خاصی به نام نماز حضرت صدیقه طاهره مشهور شده که ساعتی وقت می‌برد. این نمازها که از حضرت بر جای مانده، نشان می‌دهد که حضرت در عین رسیدگی به امور زندگی، فرصتی به این عبادت‌ها اختصاص می‌دادند؛ چنان که امام حسن (علیه السلام) از نماز شب و شب زنده داری‌ها و عبادت‌های طولانی مادرش گزارش داده است. طولانی‌ترین تعقیب‌ها در نماز نیز از حضرت صدیقه طاهره نقل شده است که برخی تعلیم پیامبر (ص) به ایشان است و برخی را خود حضرت انشا فرموده‌اند. این تعقیبات، مضامین و نکات بسیار ناب توحیدی و معرفتی در بردارد و توجه به معاد، یاد مرگ و ترسیم حالات سکران مرگ و احوال قیامت، در آنها بسیار برجسته است. همچنین با وجود منابع محدود، از آن حضرت دعا‌های بسیاری به ما رسیده است. نوع دیگر از عبادت ایشان، با کار و مشغله‌های زندگی قابل جمع است؛ مانند تلاوت قرآن که در زندگی حضرت پررنگ است و از آن به عنوان یکی از سه محبوب خود در این دنیا یاد می‌کند. در گزارشی آمده است که سلمان خدمت حضرت رسول رسید و اظهار شگفتی کرد که دیده است حضرت فاطمه (سلام الله علیها) در حالی که کار می‌کرد، قرآن

نیز تلاوت می‌فرمود. همچنین حضرت روزه‌های مختلف و مستحبی می‌گرفت. از دیگر عبادت‌های حضرت، برنامه منظم هفتگی برای زیارت قبور، به ویژه قبر حمزه سیدالشهداء بود. عبادت حضرت فاطمه (سلام‌الله علیها) برنامه و زمان خاصی داشت. در خانه محلی را برای محرابش قرار داده بود. لباس مخصوصی برای نماز می‌پوشید. برای نماز از بوی خوش استفاده می‌کرد. به غروب و شب جمعه برای استجابت دعا اعتقاد داشت. برای درک شب قدر و احیای آن برای فرزندانش برنامه‌ریزی می‌کرد، نمازها و دعاهای ویژه‌ای برای موضوعات مختلف و روزه‌های هفته داشت. مناجات و تعقیبات خاصی پس از نمازهای واجب داشت، به حدی برای نماز و عبادت به پا می‌استاد که پاهایش ورم می‌کرد. (مجلسی، ۱۴۰۳؛ ج ۷۶:۴۳) برای دیگران و همسایگانش بسیار دعا می‌کرد و در یک کلام هرگاه در برابر پروردگارش به عبادتی ایستاد، بندبند بدنش از خوف خدا می‌لرزید. (صدوق ۱۳۸۵؛ ج ۱: ۱۸۰) بنابر نظر حضرت فاطمه (سلام‌الله علیها) خداوند متعال بهترین پاداش را به عبادت خالصانه‌ی بندگانش عطا خواهد کرد: ((کسی که عبادت‌های خالصانه خود را به سوی خدا بفرستد، پروردگار بزرگ برترین مصلحت را به سویش فرو خواهد فرستاد.)) (مجلسی، ۱۴۰۳؛ ج ۲۴۹:۶۷) حضرت فاطمه (سلام‌الله علیها) حتی در اولین لحظه‌های زندگی مشترکشان با حضرت علی (علیه‌السلام) به نماز و عبادت پروردگار مشغول بودند. پیامبر اکرم فردای آن شب از حضرت علی (علیه‌السلام) پرسید: ((همسرت را چگونه یافتی؟)) امام علی (علیه‌السلام) بی‌درنگ فرمودند: ((نعم العون علی طاعه الله)) (مجلسی، ۱۴۰۳؛ ج ۱۱۷:۴۲) (بهترین یاور برای اطاعت پروردگار) نکاتی که از سیره عبادی حضرت نقل شد، خود یک الگو و سبک زندگی است که بیانی دارد در کنار انجام وظایف خانه و مسئولیت و مشغله‌های زندگی، چه مقدار باید روزانه به عبادت پرداخت.

۲.۶. گام دوم؛ مسئولیت خانوادگی (همسری و مادری)

۱.۲.۶. مسئولیت همسری

خانواده جامعه کوچکی است که نیازمند مدیریت است. بهترین نمود مدیریت خانواده تثبیت نقش زن یا مادر در خانواده است. بی‌تردید مهم‌ترین لازمه رسیدن به یک خانواده مستحکم و موفق آن است که در یک نظام صحیح موقعیت هر فرد طراحی و تعیین شود و بپذیرد که نسبت به دیگری حقوقی دارد و در قبال آن وظایفی را نیز متعهد می‌شود که انتظارات نقش‌ها در خانواده نسبت به یکدیگر تعدیل می‌شود. مثلاً مادر را به عنوان یک نقش در جایگاه واقعی آن درک کنند و نه به عنوان یک خدمه مهربان و زحمتکش. البته همسران نیز باید نسبت به موقعیت یکدیگر آشنایی داشته باشند. به بیان دیگر: هر جا تکلیف و مسئولیتی است، بحث از حقوق هم در کنار آن

مطرح است. نقش همسری در اسلام جایگاه ویژه‌ای دارد. در روایت‌های اسلامی (خوب شوهرداری کردن) در حد جهاد در راه خدا ارزشمند است. (مجلسی، ۱۴۰۳: ۵۹۷) خداوند متعال برخوردها و رفتارهای صحیح انسانی را در خانواده با ((حسن معاشرت)) معرفی می‌فرماید و از مرد و زن رعایت آن را با میزان ((معروف))، یعنی رفتاری پسندیده و انسانی می‌خواهد: (...وقولوا لهم قولاً معروفاً... و با آنها سخنی شایسته بگویید.)^۱ (... و عاشروهنّ بالمعروف... و با آنان به گونه‌ای شایسته رفتار کنید...) خداوند در یک کلام، حق و وظیفه میان زن و شوهر را بیان نموده است: (...هُنَّ لِبَاسُ لَكُمْ و اَنْتُمْ لِبَاسُ لِهِنَّ... آنها لباس شما هستند و شما لباس آنها هر دو زینت هم و سبب حفظ یکدیگرید...) لباس از یک سو انسان را از گرما و سرما و خطر برخورد اشیاء به بدن حفظ می‌کند و از سوی دیگر عیوب را می‌پوشاند و زینتی است برای تن آدمی.

امیرمومنان (علیه‌السلام) می‌فرماید: تا فاطمه (سلام‌الله‌علیها) زنده بود کاری نکردم که او را به خشم آورد و بر هیچ کاری او را مجبور نکردم او نیز هیچ‌گاه مرا به خشم نیاورد و در هیچ کاری از من نافرمانی نکرد. به راستی هر وقت به او نظر می‌کردم، غم و اندوهم برطرف می‌شد. (مجلسی، ۱۴۰۳: ۱۳۴) امیرالمومنین (علیه‌السلام) همواره از لحظات زندگی با حضرت فاطمه (سلام‌الله‌علیها) نهایت آرامش و محبت را کسب می‌کرد. به نحوی که خود می‌فرمود: هرگاه به فاطمه (سلام‌الله‌علیها) می‌نگریستم همه رنج‌ها و ناراحتی‌هایم را فراموش می‌کردم. ازدواج ایشان در نهایت سادگی برگزار شد و بنا بر برخی روایات با عنایت به شرایط خاص قرن دوم هجری، ابتدا عقد و بعد از ۹ ماه یعنی پس از جنگ بدر و با دادن ولیمه عمومی در مسجد به عروسی انجامید و امیرالمومنین که تا آن هنگام با مادرش فاطمه بنت اسد زندگی می‌کرد زندگی مشترک خود را آغاز کرد. سادگی منزل ایشان و مهریه آنها همراه با جهیزیه مختصر مؤلفه مهمی بود که جهت زدودن زنجیرهایی که در اثر تفاخر جاهلی جهت ازدواج بین اشراف وجود داشت. (قهرمانی نژاد، ۱۳۹۴: ۲۲۰) علی (علیه‌السلام) و زهرا (سلام‌الله‌علیها) با محبت با یکدیگر رفتار می‌نمودند و همدیگر را بهترین همسر می‌دانستند. (ابن شهر آشوب، ۱۳۷۶: ۱۲۱) و در جمع ابوالحسنی خواندند. (همان، ۳۵۲) او در خانه خود را برای امیرالمومنین زینت می‌داد. (صدوق، ۱۴۱۷ ق: ۵۵۲) و هیچ‌گاه در هیچ برنامه‌ای با همسر خود مخالفت نکرد. (خوارزمی؛ ص ۳۵۳) بحث دیگر در سبک تعامل با همسر در زندگی حضرت زهرا (سلام‌الله‌علیها) اطاعت از همسر است. ایشان می‌گوید من به توصیه پدرم همواره عمل کردم که فرمود: ((از همسرت

^۱ نساء/آیه (۵).

اطاعت کن و از او چیزی نخواه که در توانش نباشد.) در اواخر عمر خود نیز فرمود: ((من همواره سعی کردم این نکته را در زندگی ام رعایت کنم و به آن پایبند باشم.)) حضرت امیر هم می فرمود: ((هیچگاه ندیدم آن حضرت کاری کند که مرا خشمگین و دل آزرده کند.)) گفتنی است که اطاعت صدیقه طاهره از امیرمؤمنان و همراهی با ایشان، الزاماً از آن باب نبود که همسرش، امام بود و علم غیب داشت؛ بلکه قبول این زندگی دو طرفه و مدیریت زندگی از جانب حضرت امیر بوده که این همراهی را ایجاد می کند. نکته بعدی هم تناسب درخواست هاست. حضرت فرمودند: ((این توصیه را همواره از پیامبر دارم که از پروردگار خود حیا می کنم چیزی از همسر بخواهم که در توانش نباشد.)) (همان، ص ۶۱۶)

۲.۲.۶. مسئولیت مادری

در حوزه جامعه‌پذیری دین نیاز است دو دسته از مفاهیم، آموزش داده شوند: دسته اول اعتقادات مذهبی؛ مجموعه‌ای از ارزش‌های فردی را در بر می گیرد و هدف آن ایجاد تصویری در ذهن است که احساسات فردی و جمعی هویت را در کنشگر تقویت می کند. دسته دوم را می توان در قالب شعائر دسته‌بندی کرد. شعائری که معطوف به رفتارهای اخلاقی^۱ و هم معطوف به رفتارها و کنش‌های دینی است. (میرعباسی، ۱۳۹۴:۷۶-۷۷)

در بحث تربیت روحی و عاطفی فرزندان و شفقت و مهربانی مادر به آنها، سلمان نقل می کند که به خانه فاطمه (سلام‌الله علیها) رفتم و دیدم که حضرت مشغول آسیاب کردن است و طفل ایشان گریه می کند. عرض کردم: چرا از فضا کمک نمی گیرید؟ فرمود: امروز نوبت استراحت ایشان است. سلمان گوید: حضرت آن قدر آسیاب کرد که خون دستش بر دسته آسیاب جاری شد و به سنگ آسیاب رسید. عرضه داشتیم: من بروم بچه را ساکت کنم؟ حضرت فرمود: تو بیا آسیاب کن و من به بچه رسیدگی می کنم. من مادرم و به فرزندم مهربان تر هستم. یعنی حضرت هنگامی که میان بچه‌داری و کار خانه تعارض ایجاد شد و ناچار بود که یکی را انتخاب کند، رسیدگی به فرزند را انتخاب می کند و می فرماید: ((انی ارفق؛ من مهربان ترم به این بچه.)) فاطمه (سلام‌الله علیها) اصرار داشت حتماً مادر به فرزندانش شیر دهد. (طبرسی، ۱۳۹۲: ق ۱۱۷) در طفولیت اطفالش با ایشان بازی می کرد و برایشان شعر می خواند. (ابن شهرآشوب، ۱۳۷۶: ۱۵۹) گاه به همراه همسرش میان حسنین مسابقه کشتی ترتیب می داد و اطفالش را تشویق می کرد. (صدوق، ۱۴۱۷: ق ۳۶۱) او فرزندانش را به عبادت شوق می داد و در شب‌های قدر با کم کردن غذا

^۱ Ethical Behaviors

و اموری مانند آن سعی می‌کرد بچه‌ها را موفق به شب زنده داری کند. (مغربی، ۱۳۸۳؛ ق: ۲۸۱) او در دعا دیگران را مقدم می‌ساخت و به فرزندانش می‌فرمود: اول همسایه، بعد خانه. (صدوق، ۱۳۸۵؛ ق: ۱۸۲) همه این مؤلفه‌ها نکات مهمی است که در بحث تربیت فرزندان و ایجاد آرامش روحی و تأمین امنیت اخلاقی اجتماع، اهمیت به سزایی دارد. چون از نیاز فرزندان به مهر و محبت پدر و مادر کاملاً آگاه بود، به عنوان اولین وصیت به علی از ایشان خواست که پس از او با دختر خواهرش، امامه، ازدواج کند، زیرا او همانند خود (فاطمه) به فرزندانش مهربان می‌دانست. (قتال نیشابوری، بی‌تا: ۱۵۱) اقدام دیگری که در این زمینه در زندگی حضرت زهرا (سلام‌الله‌علیها) مشاهده می‌شود، توجه به زینت فرزندان است که به نوعی آن‌ها را به سمت زیبایی هدایت می‌کند: ((أَنَّ فَاطِمَةَ حَلَّتَ الْحَسَنَ وَ الْحُسَيْنَ؛ فَاطِمَةَ (سلام‌الله‌علیها) حَسَنَ وَ حُسَيْنَ (علیه‌السلام) رَا مِی آرَاست.)) (بحرانی، ۱۴۱۳، ج ۱۱: ۱۷۴) این کار نیز علاوه بر نشاط روحی که برای فرزندان به دنبال دارد، حس زیباشناسی آن‌ها را نیز تقویت می‌کرد.

در روایتی از امام صادق (ع) آمده است: ((إِنَّ فَاطِمَةَ عَلَیْهَا السَّلَامُ كَانَتْ تَمْضَغُ لِلْحَسَنِ ثُمَّ لِلْحُسَيْنِ عَلَیْهِمَا السَّلَامُ وَ هِیَ صَائِمَةٌ فِی شَهْرِ رَمَّضَانَ؛ فَاطِمَةَ (سلام‌الله‌علیها) غَذا می جوید برای حَسَن (علیه‌السلام) سپس برای حُسَین (علیه‌السلام) در حالی که در ماه رمضان روزه بود.)) (شیخ حر عاملی، ۱۴۱۴، ج ۴، ص ۱۹۰) این روایت نیز اشاره به این دارد که ایشان در حال عبادت و روزه‌داری نیز از توجه به فرزندان غافل نمی‌شدند و در حین عبادت، به وظیفه مادری خود و برآورده کردن نیازهای آنان می‌پرداختند. حال مادرانی که با کوچک‌ترین بهانه خود را از وظایف مادری معاف می‌کنند، باید بازنگری در رفتار خود داشته باشند و به دنبال راهی باشند که هم به وظیفه مادری خود عمل کنند و هم سایر برنامه‌های خود را اجرا نمایند.

۳.۶. گام سوم؛ مسئولیت اجتماعی

از دیدگاه بسیاری، سپردن کودکان به سازمان‌های خاص، آن هم در زمانی که کودک بیشترین نیاز را به مادر دارد، موجبات بروز نابسامانی‌های روانی خاصی را در بزرگسالی فراهم می‌کند. (ساروخانی، ۱۳۷۰: ۱۷۲) لذا این مسئله از موضوعات مهم روانشناسی و جامعه‌شناسی خانواده در دهه‌های اخیر است. عدم حضور مادر در مدت زمان طولانی، به تنظیم روابط و اداره منزل لطمه می‌زند و در انهدام خانواده بی‌تأثیر نمی‌باشد. ((هر قدر اقتصاد و زندگی خانوادگی توسط زنان بیشتر اداره شود، قدرت اجتماعی^۱ آنها نیز در خانواده بیشتر خواهد شد و اشتغال در کار خارج از

¹ . Social power

خانه، در چگونگی روابط عاطفی آنها با اعضای خانواده اثر می‌گذارد و هر قدر نظام جدید خانواده تغییر شکل یابد، روابط عاطفی ضعیف‌تر می‌شود.)) (فرجاد، ۱۳۷۲: ۱۵) یکی از اساسی‌ترین اهداف تشکیل خانواده بقای نسل و تربیت نیروی انسانی مورد نیاز جامعه است و توسعه و رشد اقتصادی در گرو نیروی کار فعال و تحصیل کرده است؛ که این افراد نوعاً از میان خانواده‌ای برنامه ریز، منظم و مشوق بیرون می‌آید. زنان با فراهم کردن و آماده ساختن محیطی بانشاط و صمیمی برای تأمین نیازهای مادی و معنوی و توجه به بهداشت روحی، جسمی و روانی اعضای خانواده اثر مستقیم بر اقتصاد جامعه می‌گذارند.

جمع میان کار و فعالیت‌های اجتماعی (غیر از اشتغال) یکی از دغدغه‌های امروزی بخش وسیعی از بانوان است. سیره حضرت زهرا (سلام‌الله علیها) حاکی است که وظیفه مادری تنها شیر دادن به فرزند، نظیف و نگهداری خانه و مراقبت از کودکان نبوده بلکه بزرگ‌ترین نقش یک مادر تربیت اجتماعی و سیاسی کودکان است. چنانچه حضرت فرزندان را به مسجد می‌فرستاد و در همه صحنه‌های سیاسی، اجتماعی و مبارزاتی خود مانند؛ رفتن به در خانه مهاجران و انصار و نیز زیارت قبر پیامبر، حمزه، قبور شهدا و رفتن به بیت الاحزان آنها را با خود به همراه می‌برد. تربیت سیاسی، دینی و اجتماعی کودکان نیازمند دانایی، اطلاع کافی از مسائل مربوط به این حوزه‌ها، حضور یافتن در متن جریان‌های سیاسی، فرهنگی و اجتماعی و نیز آگاهی، بصیرت و تحلیل درست مسائل گوناگون است؛ بنابراین برای آنکه مادر بتواند در کانون خانواده، فرزندان را بتواند متناسب با نیازهای اجتماعی و معاصر تربیت کند، بایسته است که خود به اندازه کافی در کانون این رویدادها و مباحث حضور داشته باشد؛ بدین ترتیب به هر میزانی که زنان در متن حادثه حضور داشته باشند، قدرت توان‌افزایی و تربیت دینی، اجتماعی و سیاسی فرزندان فزونی می‌یابد. (بهجت پور، ۱۳۹۴: ۱۰۸)

در سلوک اجتماعی فاطمه (سلام‌الله علیها) نمونه‌های بسیاری از تلاش برای احقاق حق، جلوگیری از انحراف جامعه از جاده حقیقت و افتادن در مسیر سراشیبی هلاک و ظلم‌ستیزی و عدالت‌گرایی به چشم می‌خورد به طوری که پس از رحلت پیامبر اکرم به دفاع از همسرش امیر مؤمنان در برابر تضييع حقوق ایشان برخاست. در آغازین روزهای پس از سقیفه نیز، با ایراد خطبه‌هایی تمام تلاش خویش را برای بیان حق و یادآوری سفارش‌های پیامبر در مورد

اهل بیتشان به کار بست. (همان، صص ۱۱۴-۱۱۵) سیره عملی حضرت زهرا (سلام الله علیها) جهت گیری صحیح این رویکرد را نشان می دهد.

۷. نتیجه

به باور بسیاری از اندیشمندان، رفتار تجلی ارزشها و باورهای فرد است و سبک زندگی صرفاً باورهای عینی افراد را در برمی گیرد. از آنجا که در جامعه ما اعتقاد بر این است که ارزشها و باورها خصوصاً دینی بر تمامی شئون زندگی ما تأثیر گذار هستند و سنگ بنای فعالیتها و اعمال ما محسوب می شوند و از سوی دیگر، رسانه رسالت شکل دهی به رفتارهای مبتنی بر ارزشها و اصول اسلامی- ایرانی را بر عهده دارد لذا هم به عنصر نگرش (باورها، ارزشها و ترجیحات) و هم بر عنصر رفتار (کنش عینی) باید توجه کرد. همان طور که رهبر معظم انقلاب (در بند هفتم بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی) فرمودند با اصلاح نگرش و رفتار زوجین نسبت به تشکیل خانواده و الگو گیری از سیره حضرت زهرا (سلام الله علیها) می توان به تحکیم مبانی خانواده در جامعه اسلامی و عدم الگو محوری نمادهای غربی و سبک زندگی امریکایی، امیدوار بود. روش هایی که حضرات معصومین علی (علیهم السلام) و فاطمه (سلام الله علیها) در زندگی مشترکشان به کار بردند کاملاً عملیاتی، دست یافتنی و اجرایی هستند. می توان دریافت سبک زندگی فاطمه (سلام الله علیها) در تمامی ابعاد، الگوی زنان مسلمان به شمار می رود؛ زیرا همه استعدادهای وی در ابعاد گستره ذهنی (نظام ارزشی) و هم در گستره عینی (مسئولیت های خانوادگی و اجتماعی) به صورت هماهنگ شکوفا گردیده است.

فهرست منابع

الف) کتاب

۱. قرآن کریم
۲. ابن شهر آشوب، محمد بن علی (۱۳۷۶) مناقب آل ابی طالب، نجف؛ حیدریه.
۳. ابن طاووس، علی بن موسی (۱۴۱۴ ق) الدرر الواقییه، قم: مؤسسه آل البیت لاحیاء التراث.
۴. بحرانی اصفهانی، عبد الله بن نور الله (۱۴۱۳ ق) عوالم العلوم و المعارف و الأحوال من الآیات و الأخبار و الأقوال، قم: مؤسسه الإمام المهدی (عج).
۵. بوردیو، پیر (۱۳۹۰) نظریه کنش؛ دلایل عملی و انتخاب عقلانی، ترجمه مرتضی مردیها، تهران؛ انتشارات نقش و نگار.
۶. چانی، دیوید (۱۳۷۸) سبک زندگی ترجمه حسن چاووشیان، تهران؛ انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
۷. حر عاملی، محمد بن حسن، (۱۴۱۴ ق) تفصیل وسائل الشیعه إلى تحصیل مسائل الشریعه، قم: مؤسسه آل البیت ((ع)).
۸. خوارزمی (بی تا) مناقب الامام امیرالمومنین (ع)، قاهره.
۹. ساروخانی، باقر (۱۳۷۰) طلاق پژوهشی در شناخت واقعیت و عوامل آن. تهران: انتشارات دانشگاه.
۱۰. شیلینگ، لویس (۱۳۸۲) نظریه‌های مشاوره؛ (دیدگاه‌های مشاوره) ترجمه خ، آرین، چ چهارم، تهران؛ انتشارات اطلاعات.
۱۱. صدوق (۱۳۸۵ ق) علل الشرایع. نجف؛ مکتب حیدریه.
۱۲. صدوق (۱۴۱۷ ق) الامالی، قم؛ مؤسسه بعثت.
۱۳. فتال نیشابوری، محمد بن حسن (بی تا) روضه الواعظین، قم: الشریف الرضی.
۱۴. فخر رازی (۱۳۰۸ ق) تفسیر الکبیر، استانبول؛ مطبعه عثمانیه.
۱۵. فیست، جس و گریگوری فیست (۱۳۸۷) نظریه‌های شخصیت. تهران؛ ویرایش.
۱۶. قزوینی، محمد کاظم (بی تا) فاطمه الزهرا من المهد ال للحد، نجف.
۱۷. کوزر، لویس و برنارد روزنبرگ (۱۳۸۲) نظریه‌های بنیادی جامعه‌شناسی، ترجمه فرهنگ ارشاد، تهران، نشرنی.
۱۸. گیدنز، آنتونی (۱۳۸۵) تجدد و تشخص، ترجمه ناصر موفقیان، تهران؛ نشرنی.
۱۹. مجلسی، محمد تقی (۱۴۰۳) بحار الانوار، ۱۱۰ ج، مؤسسه الوفاء بیروت، چاپ دوم.

۲۰. مغربی، قاضی نعمان بن محمد تمیمی (۱۳۸۳ ق) دعائم الاسلام، تحقیق آصف فیضی، القاهرة: دار المعارف.

۲۱. مهدوی کنی، محمدسعید (۱۳۸۸) دین و سبک زندگی، تهران؛ دانشگاه امام صادق (ع)

ب) مقالات

۲۲. ازکیا، مصطفی و سکینه حسینی رودبارکی (۱۳۸۸) تغییرات نسلی سبک زندگی در جامعه روستایی، فصلنامه رفاه اجتماعی، سال دهم، شماره ۳۷.

۲۳. الفت، سعیده و سالمی، آزاده (۱۳۹۱) مفهوم سبک زندگی، فصلنامه مطالعات سبک زندگی، سال اول، شماره اول، صص ۹-۳۶.

۲۴. بهجت پور، عبدالکریم (۱۳۹۴) سبک زندگی فاطمی پژوهشنامه سبک زندگی، سال اول، شماره اول، صص ۹۹-۱۲۰.

۲۵. خان شیر، موسی و سالاری، اسلام (۱۳۹۶) حضرت زهرا (سلام الله علیها) الگوی زنان و دختران جامعه امروزی، مجموعه مقالات اولین کنفرانس پژوهش در فقه، حقوق و علوم انسانی.

۲۶. خوشنویس، ناهید (۱۳۹۰) رسانه و سبک زندگی. مجله روابط عمومی، شماره ۷۳: ۹-۱۷.

۲۷. قهرمانی نژاد، بهاءالدین (۱۳۹۴) زندگی و سیره حضرت زهرا (سلام الله علیها) به عنوان الگوی سبک زندگی دینی، فصلنامه راهبرد اجتماعی - فرهنگی، سال چهارم، شماره ۱۵: ۲۱۹-۲۴۱.

۲۸. کوهی، کمال و عباس زاده، محمد و خواجه بی شک، علی و قاسم زاده، داود (۱۳۹۴) مطالعه جامعه شناختی تعیین کننده های سرمایه ای سبک زندگی. فصلنامه جامعه‌شناسی سبک زندگی، سال اول، شماره چهارم، صص: ۲۲۳-۲۵۳.

۲۹. میرعباسی، حمید (۱۳۹۴) جامعه‌پذیری دینی وقف و نقش رسانه در آن، مجموعه مقالات کنگره ملی وقف حماسه اقتصادی و سبک زندگی اسلامی.

پ) پایان نامه ها

۳۰. میری پور فرد، فریبا (۱۳۹۳) نگرش دینی و سبک زندگی؛ بررسی رابطه بین نگرش دینی و سبک زندگی دانشجویان دانشگاه گیلان (پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه گیلان)

د) سایت ها